

LIBOR HŘEBÍČEK

KE KONCEPCI PROFESIONÁLNÍ ORIENTACE MLÁDEŽE

Utváření způsobilosti pro racionální orientaci člověka ve světě práce a profesí – včetně samotné volby profese – vždycky bylo složitou úlohou, před kterou od věků stály generace mladých lidí. Za větší či menší pomoci společnosti tito mladiství v jejím rámci poznávali požadavky společenského trhu práce a současně si prověřovali i své šance uplatnění se v něm. S jistou mírou svobody pak volili povolání či pracovní místa. Oběma zúčastněným stranám, jednotlivcům i společenským institucím a činitelům, bylo postupně stále více zřejmé, že volba vhodného povolání představuje neobyčejně závažné rozhodnutí. Jednotlivci v závislosti na něm zaujímají nejen role profesionální, ale i sociální, politické a kulturní. Společnost vcelku zase takto saturuje poptávku po pracovních silách, čímž plní jednu z neozehavějších úloh v materiální sféře své existence.

Díváme-li se do historie lidských profesionálních činností, nacházíme zde, počínaje starověkem, vpravdě tisíce let trvající údobí, kdy výroba a různorodé společenské služby zvětšovaly svou výkonnost nejjednodušším způsobem: rozšiřovaly počty nenáročných výrobních zařízení a pozvolna přijímaly větší a větší počty lidí s jejich nízkou a málo se měnící pracovní kvalifikací. Šlo o setrvalý stav, kdy se k lidem, jako k tvůrcům materiálních i duchovních hodnot přistupovalo vpravdě extenzívně; byli využíváni v jejich kvantitě, ve které poptávka daleko přesahovala nabídku. Individuální tvůrčí pracovní předpoklady, možnosti a kvality jednotlivců musely stát na pokraji neprobuzeného zájmu společnosti. Možnosti pro výběrovou volbu povolání byly tudíž rovněž minimální, nepotřebné. Byla to prehistorie profesionální orientace jako společenského jevu.

Za první fázi uvědomělé a společností organizované volby povolání /jako ústřední úlohy procesu profesionální orientace/ se po právu začal považovat až přelom devatenáctého a dvacátého století. Byla to doba, v níž lidský um a bouřlivě se rozvíjející výroba, věda a služby všeho druhu vytváří nespočet pracovních oborů a příležitostí k profesionálnímu uplatnění a vyniknutí. Pověstný trh pracovních sil se v krátkosti natolik znepréhledňuje, že vytváří vážnou překážku nejen pro

vstup jednotlivců do pracovní sféry, ale i pro dynamický rozvoj ekonomiky a společnosti celé. Objevují se první moudré hlasy, naznačující východiska i prostředky řešení dané situace. Čelný americký pedagog J. Dewey žádá záměrně připravovat mládež na volbu povolání. A celý proces umísťuje přímo do středu vyučovacího dění na školách /1932, s. 315-316/. Osvícený český reformační učitel L. Weigner jako jeden z prvních poukazuje na potřebu speciálně připravených školských pracovníků, kteří budou schopni poučeně a zodpovědně připravovat mládež na vstup do povolání a světa práce /Baláz, 1971, s. 18/. Na veřejnosti se urychleně organizují poradenské instituce s profesionálně poradenskými službami. V nich od počátku pracují převážně vysoce kvalifikovaní odborníci, hlavně psychologové a sociologové. Praktické výsledky z rozmáhajícího se poradenství záhy zobecňuje vynikající americký sociolog F. Parsons. Vytváří přitom první, světově proslulou, tzv. diagnostickou koncepci volby povolání /1909/.

O několik desetiletí později, zhruba v padesátých letech, se situace na úseku profesionální orientace a poradenství znovu zásadně mění. Ve vyspělých zemích světa se pro člověka výrazně rozšiřuje soubor individuálních sociálních svobod. A nastupuje éra nových, vědeckotechnicky koncipovaných lidských profesionálních činností. Na úseku volby povolání se začíná prosazovat svobodná individualita člověka v souladu s jeho různorodými předpoklady, zájmy a kvalitami. Navíc pohyb pracovních sil a příležitostí se vcelku přímo dramaticky zrychluje. Člověku již zdaleka nestačí vyřešit jen vstup do povolání a zaměstnání. Namísto toho se spíše žádá způsobilost pro dlouhodobé racionální manévrování v měnícím se světě práce.

Uvedená způsobilost se dává do souvztahu k celkové profesionální zdatnosti. Ta podmiňuje celoživotní profesionální úspěšnost /kariéru/.

Přelom první a druhé půle dvacátého století vnáší do oblasti volby povolání pozoruhodnou možnost – její humanizace, demokratizace a intenzifikace. A to v tom smyslu, že slepé, kvantitativní a na nahodilostech založené rozdělování lidí v profesionálním světě se může /a v budoucnu musí/ nahradit aktivním profesionálně orientačním vystupováním jedinců, objevováním a kultivováním individuálních tvořivých sil a předpokladů jednotlivců a jejich zařazováním v souladu s oněmi předpoklady a zájmy. Je to objektivně i v zájmu moderně koncipovaných předmětných duchovních lidských činností, které si diferencovaně žádají, aby v nich každý člověk uplatňoval vpravdě všechny své nejlepší síly a přednosti. Mechanismus řešení se pak všeobecně vidí nikoliv v krátkodobém poradensko-diagnostickém navádění na volbu povolání /jistých profesí/, ale v dlouhodobé, edukativně podporované, aktivní adaptaci jednotlivce na náročnou profesionální nabídku. Záměrné výchovné ovlivňování člověka není v rozporu s tím, že on je subjektem celého procesu. Je přitom totiž nejen dostatek kvalitních tvořivých a člověka uspokojujících profesí, ale i plně právo volit profese a pracovní zařazení bez jakýchkoliv omezení, vyjma míry rozvinutí osobních předpokladů.

Představa pružné lidské způsobilosti, která by jednak umožňovala

/svým dílem/ úspěšnou individuální profesionální kariéru a současně by i uspokojivě ochraňovala jednotlivce před konflikty se společenskými determinantami v hospodaření se zdroji pracovních sil, vede ve druhé polovině našeho století ke vzniku několika více či méně rozsáhlých a příslušně propracovaných návodů /teorií/ pro řešení námi sledované problematiky.

Ihned v začátku celého údobí si mimořádnou pozornost vysluhuje dlouhodobá a komplexně pojatá, přiléhavě nazvaná – výchovná verze přípravy mladistvých na volbu povolání francouzských reformátorů P. Langevina, H. Vallona, P. Navila a A. Léona. V podání posledně jmenovaného z nich – A. Léona – se moderní proces tzv. „profesionální orientace“ představuje jako edukativně řízený postup, v němž si jedinci postupně, a hlavně samostatně, ujasňují a hledají místo v pracovní sféře. To vše v jednotě s jejich osobnostním a profesionálním rozvojem, při respektování individuálních předpokladů a zájmů, jakož i ku prospěchu společnosti a jejího hospodářství /1957/.

Světovou proslulost si vydobývá tzv. vývojově psychologická teorie profesionálního poradenství amerických odborníků, reprezentantů různých sociálních vědních oborů – E. Ginzberga, S. W. Ginzburga, S. Axelroda a I. L. Herma. Na ně bezprostředně navazuje D. E. Super, který počínaje koncepčními prohlášeními z let padesátých /a rozvíjenými až dosud/, rozpracovává systém celoživotního ovlivňování člověka pro úspěšné účinkování v osobní profesionální kariéře. Člověk je osvětlován jako aktivní a neustále se vyvíjející subjekt onoho procesu. Je to velká přednost a modernost Superovy teorie /1953, 1957/.

Postupem doby vzniká na úseku profesionální orientace a profesionálního poradenství pestrá mozaika různorodých systémů, forem a prostředků pomoci a poradenského vedení mládeže. Evidentní jsou však i obecné tendence /Blažkovič, 1965; Drury, 1980; ASCA role statement. The role of school counselors in career guidance, 1985; Klímová, 1989/:

- problematika školní a profesionální orientace a poradenství vesměs představují buď hlavní anebo jednu z hlavních oblastí obecně poradenských služeb mládeži a i odborných poradenských pracovníků;

- síť profesionálně poradenských stanovišť je různorodá a stále výrazněji se posiluje;

- profesionálně poradenské služby se integrují s dalšími: s poradenstvím právním, etickosociálním, rodinným, s vyhledáváním nadání a talentů či naopak s překonáváním výukových potíží a výchovných poruch mladistvých;

- profesionální orientace a poradenství se uskutečňují prostřednictvím různorodých forem, specifických forem na školách více a více i v rámci samostatných, řádných vyučovacích předmětů a hodin;

- profesionálně poradenské služby /a výuku s profesionálně orientační tematikou/ uskutečňují školní, výchovní, profesionální/ poradci, jejichž profesionální profily jsou vesměs široce koncipovány a na základě postgraduálních forem studia získávány.

Padesátá, resp. šedesátá léta nastolují reálnou možnost pro modernizaci profesionální orientace a profesionálního poradenství i v Česko-slovenské společnosti. V tehdejší příslušné literatuře se poukazuje jak na vzrůstající možnosti lidského uplatnění v národním hospodářství, tak i na nezbytnost rozdělování jednotlivců do něj podle individuálních předpokladů a zájmů. Připomínají se organizační a koordinační úkoly státu, společenských a výrobních zařízení. Příprava na volbu povolání se koncipuje jako organická část celkové pracovní výchovy na všech typech škol. Přísloušně se vcelku jeví koncepční článek dlouholetého poradenského pracovníka J. Doležala s názvem „Poradny pro volbu povolání nebo výchova k povolání?“, který vychází v prvním čísle nově vzniklého odborného periodika „Výchovný poradce“. Autor na nadhozenou otázku tehdy jednoznačně odpovídá: „Poradenství k volbě povolání /rozuměj původní krátkodobé/ je třeba nahradit výchovou k volbě povolání...“ /1964, s. 12/. To vše lze označit jako objektivní, racionální trendy.

V terminologickém třibení, majícím své počátky rovněž již v šedesátých letech /Koščo, 1962, s. 11-12/, se původní „volba povolání“, event. „příprava na uvědomělou volbu povolání“ /a další varianty/ postupně nahrazují výrazem „profesionální orientace“. Je v té době ve světě nejfrekventovanějším a zřejmě nejadekvátnějším pro vystižení jak složitého souboru opatření a činitelů vedoucích k potřebnému rozdělování mladých pracovních sil, tak i komplexní způsobilosti člověka pro úspěšnou orientaci v pracovní oblasti.

V odlišném duchu, na rozdíl od naznačené teorie, se v československé společnosti odvíjela profesionálně orientační a poradenská praxe. V padesátých letech je tato praxe podřízena direktivně řízené restrukturalizaci, industrializaci a kolektivizaci průmyslu, zemědělství i služeb. Rozdělování pracovních sil do výrobních i nevýrobních zařízení, jakož i rozmisťování mladistvích do jednotlivých typů škol, je důsledně centrálně, administrativně, bilančně řízeno. Činitelé systému profesionálního poradenství jsou degradováni do rolí referentů a administrátorů všeobecného rozdělovacího procesu. Oproti proklamované svobodné volbě povolání ve skutečnosti existuje řada nedemokratických omezení a neregulérních preferencí /sociálním původem počínaje a protekcemi konče/, které při volbě povolání zásadně potlačují individuální předpoklady jednotlivců. Jedná se o pojetí neracionální, diskriminační, extenzivní. A jeho perspektivy a možnosti jsou krajně omezené. Vlastně tak stejně, jako v jiných širokých a nejširších souvislostech. Na přelomu šedesátých let např. R. Řícha s kolektivem dalších vědeckých pracovníků upozorňuje: „... alespoň od let 1958-59 jsou zdroje extenzivního vývoje vyčerpány, industrializace naráží na strop, což signalizuje potřebu omezit další vkládání prostředků a sil podle tradičního schématu“ /1969, s. 97/.

Další léta česko-slovenského vývoje ukazují, že potřeba přechodu od extenzity k intenzitě je sice registrována, ale v praxi, vzhledem k totalitně politickému a státně byrokratickému řízení, je ve společnosti neuskutečnitelná. V polovině 80. let je v průmyslu ČSFR na moderní, auto-

matizované úrovni zavedeno pouze 13,7% strojních zařízení. V závěru 80. let činí průměrné stáří čs. strojů a zařízení 10,6 roku a celých 14% je využíváno déle jak 20 let. V těsné vazbě na stagnující úroveň výrobních prostředků rovněž na povážlivě nízké úrovni /při porovnání s jinými vyspělými zeměmi světa/ setrvává produkce vysoce kvalifikovaných středoškolských a vysokoškolských pracovních odborníků. U vysokoškoláků dokonce od školního roku 1981/82 počty přijímaných do prvních ročníků náhle klesají a v závěru osmdesátých let stagnují na úrovni zhruba o 30 000 frekventantů nižší /Historická statistická ročenka ČSSR, 1985, s. 167; Statistická ročenka Československé socialistické republiky, 1988, s. 239/.

Slabá technická úroveň pracovních míst, malé množství profesionálních příležitostí v sektoru služeb a v profesích tvůrčího charakteru, jakož i nedostatek míst na tzv. výběrových středních a vysokých školách, to vše postupně představuje velmi těžko překonatelné překážky na cestě čs. mládeže za přijatelnou volbou povolání a akceptovatelnou profesionální dráhou. Zvláštní kapitolu pak představují sociálně politická omezení volby povolání typu: třídní původ mladistvých, politická příslušnost rodičů, regionální příslušnost, osobní rodinné známosti, úplatky a protekce. Výsledky průzkumů veřejného mínění, prováděného jak mezi občany obecně a speciálně pak mezi učitelskou veřejností, je řadí na popřední místa /v negativním slova smyslu/ mezi všemi základními determinantami profesionální orientace na základních školách /Veřejné mínění o základním a středním školství, 1989, s. 16/. Sociální sféra vlastně dále umocňuje nevládné podmínky ekonomické.

Za stávajících sociálně ekonomických podmínek pracoval - a po pravdě řečeno - nebyl schopen své odborné úkoly plnit ani systém profesionálně orientačních, poradenských školních a mimoškolních činitelů a aktivit. Dobové průzkumy a statistiky počínaje padesátými léty ukazují, že rozdíl mezi profesionálními přáními a společenskou nabídkou profesí, jako barometry stavu profesionální orientace, byly hrozivě velké. Např. zájem 14-15letých o výběrové střední školy pravidelně přesahoval o 70-300% stanovenou kvotu; o dělnické profese a střední odborná učiliště jevílo zájem průměrně pouze 60-65% z potřebného počtu žáků /a dívek ještě méně/; jen o něco více jak třetina frekventantů učňovských škol vyslovovala spokojenost se zvolenými učebními obory /Císař, 1967, s. 1-3; Hargaš, 1969, s. 7-9; Baláz, 1971/. Za uvedeného stavu se proces výchovného vedení mladistvých k profesím a k jejich svobodné volbě jednoduše nahrazoval direktivními, administrativně organizačními směrnici a pokyny. Mládež se rozdělovala od „zeleného stolu“ a hluboká nespokojenost mnohých s vnucenou volbou povolání narůstala až do té míry, že v závěru 90. let byla krajní, překračující rámec samotné profesionální orientace, školství a zařazování do společenské dělby práce. Byla problémem politickým, spoludotvářejícím mozaiku celospolečenské česko-slovenské krizové reality.

Závěr dvacátého století navozuje ve vyspělých sociálně ekonomických společnostech světa - a je důvodné se domnívat, že ČSFR se mezi ně

historicky brzy zařadí – pro volbu povolání a celkovou profesionální orientaci lidí kvalitativně novou, příhodnou situaci. Jádrem změn je to, že jedinec se ve velké většině světa práce již nemusí jen trpně přizpůsobovat. Původní drtivé sociální a ekonomické determinanty volby povolání vskutku ustupují do pozadí. Člověk může se světem práce vstupovat do aktivní interakce /konfrontace/, protože jeho individuální předpoklady a hodnoty jsou vyhledávány a ceněny, jsou rozhodujícími faktory v moderním společenském procesu tvorby věcí materiálních i duchovních. Člověk je pro tento proces vybaven odvěkou potřebou seberealizace – prostřednictvím tvůrčích /nejlépe na profesionální úrovni/ činností. Její neodbytnost je taková, že v každém uspokojivě rozvinutém člověku provokuje vnitřní sílu a aktivitu ve směru vytváření příslušných perspektiv a jejich naplňování. Profesionálně orientační cíle a úlohy mají v jejich rámci prvořadě místo.

Za vyjádřených okolností se jeví jako nanejvýš moudré, koncipovat proces profesionální orientace a poradenství tak, aby jedinec se v něm mohl vskutku chovat jako samostatný a vysoce aktivní subjekt, aby zde mohl onen boj za osobní profesionální perspektivy doopravdy postupovat. Je nepochybné, že aktivní a přitom současně složitě podmíněný osobnostní profesionálně orientační rozvoj jedince nemůže probíhat jinak, než celoživotně, za velké pozornosti a pomoci mnohých zainteresovaných činitelů a aktivit. Je to systémové, vývojové, edukativní pojetí. Profesionální orientace a profesionální poradenství se vymezují společně jako integrální a permanentní součást pracovní a všeobecné, celoosobnostní výchovy mládeže. V podání všech popředních expertů a institucí je škola, spjatá s výrobními a sociálními zařízeními, stěžejním prostředím a prostředkem kýženého profesionálně orientačního rozvoje mladistvých /Léon, 1957; Kuhrt, 1965; Koščo, 1987; Baláz, 1990; ad./.. Lidé zde nejsou vedeni, ale poradensky doprovázeni na cestě k profesionálním rozhodnutím.

Úloha školy je dána tím, že v profesionálním rozvoji nejkvalifikovaněji plní dva základní úkoly:

- zprostředkovává všeobecné a odborné vzdělání jako vědecké základy profesionálně orientační způsobilosti;
- utváří specifickou, v užším slova smyslu chápanou profesionální informovanost, jakož i schopnost pro kritické sebehodnocení a rozhodování mladistvých.

Oba úkoly jsou navzájem organicky propojeny. Všeobecné a odborné vzdělání přirozeně vyúsťují do profesionálně orientační informatiky a diagnostiky. Výuka tak současně vykazuje jak vědeckost, tak i aktualizaci, účelovost a motivovanost. Přímou na škole se rozhoduje o základních směrech a o kvalitě profesionálního rozhodování.

Je nezbytné, aby neoddělitelnost celého vzdělávacího procesu a specifické profesionálně poradenské průpravy měly patřičný odraz i v organizaci učebních plánů, osnov a vyučování. Již od šedesátých let se postupně prosazují bloky poradenských činností ve vyučovacích předmětech typu občanská nauka, pracovní vyučování, rodinná výchova atp.

Je to standart i na česko-slovenských základních školách /viz např. Projekt Další rozvoj čs. výchovně vzdělávací soustavy, 1976; Učební plán a učební osnovy přechodného 9. ročníku základní školy, 1990/. Nedostatkem je neuspokojivé realizování těchto pasáží výuky ze strany uvedených učitelů a jejich předmětů. Proto se jako efektivnější jeví zavedení samostatného předmětu, který v sobě integruje všechny informativní i formativní aspekty profesionální orientace žáků. A který je schopen plnit jeden z nejpodstatnějších požadavků moderního poradenství – to jest služby a pomoc všem žákům. Poradensky a výslovně výchovně, nikoliv jen naukově, laděný předmět je ve světě nazýván různě: školní poradenství, profesionální poradenství, sociální poradenství ad; v učebních plánech figuruje často jako povinný předmět, někdy jako povinně anebo nepovinně volitelný, resp. jeho obsah se uskutečňuje formou kurzů; prochází celým druhým stupněm základní a často i střední školy anebo se zařazuje do závěrečných ročníků /dvou až tří ročníků/ školy. Informaci o této formě výchovné činnosti stále přibývá /Wats – Dartois – Plant, 1988; Schreiter, 1987; Sundukova, 1977; Vitinš, 1989; Klímová, 1989 ad./. Individuálně poradenská činnost, prováděná školními, resp. výchovnými poradci anebo školními psychology se všude, včetně ČSFR, považuje za natolik samozřejmou, že nemá smysl jí zdlouhavě zdůvodňovat.

Velká pozornost se všeobecně věnuje profilaci poradců, kteří na školách v podstatě plní dva organicky spjaté úkoly: jednak působí jako učitelé v předmětu profesionální /či jinak nazvané/ poradenství a jednak provozují individuální poradenskou činnost. V jejich pracovním profilu se jako nespornými jeví způsobilosti pro vysoce kvalifikované působení na úsecích

- profesionální informatiky
- profesionální diagnostiky
- při utváření schopnosti pro profesionálně orientační rozhodování jednotlivců.

Role a profil poradenských pracovníků se stále vyvíjejí. Zobecníme-li alespoň některé z mnohých reprezentativních názorů /Klímová, 1989; ASCA role statement, 1985; Schmidt, 1984; Drury, 1980; Ihrlich, 1989/, pak pro instituce, zabývající se přípravou odborných pracovníků pro oblast profesionálního poradenství, ale i pro čs. poradenství celé, jsou mnohé z následujících informací inspirativní:

- v přípravě poradenských pracovníků stále více nabývá na významu všeobecné a i odborně obecné vzdělání, což tvoří fundament pro speciálně odbornou způsobilost, včetně metodologické výzbroje pro vědeckovýzkumnou činnost;
- hluboké a rozsáhlé znalosti ze sféry ekonomické, sociální a politické; jejich osvojení považuje např. americký poradenský expert R. H. Byrne za klíčovou otázku přípravy a i praxe poradenských pracovníků;
- utváření rovnováhy mezi preventivní a nápravnou rolí profesionálního poradenství; s tím souvisí i zvýšená pozornost preventivně působícím, zvláště skupinovým formám a metodám práce na úseku profesio-

nální orientace; podle názoru americké společnosti školních poradců bude odklon od klasických poradenských a hlavně individuálně provozovaných metod – ve prospěch skupinových – brzy velmi výrazný /ASCA role statement. The role of the school counselor in career guidance: expectations and responsibilities, 1985/;

- zkvalitňování profesionální diagnostiky; a to tím, že hodnocení individuálních předpokladů, schopností a zájmů bude prováděno stále komplexněji, v jednotě s celosobními rysy mladistvých;

- vazba profesionálního poradenství na celkový vyučovací proces na školách se bude prohlubovat; současně školy budou více spolupracovat s mimoškolním terénem při soustavném získávání a inovování informací o povoláních a pracovních místech;

- neodmyslitelnou součástí moderního procesu profesionálního poradenství je podle amerických poradců cílený a speciálními formami prováděný výcvik v dovednostech a schopnostech zaměřit mladé na reálný profesionální cíl a navodit u nich způsobilost samostatně se rozhodnout /ASCA, role statement, The role of the school counselors in career guidance: expectations and responsibilities, 1985;

- zkvalitňování rozšiřování role výpočetní techniky v profesionální orientaci a v celém školním poradenství; tuto okolnost podtrhují prakticky všechny koncepční poradensko-teoretické materiály a autoři /opět uveďme např.: Drury, 1980; Ihrlich, 1989; Donson – Forner, 1989; Klímová, 1989; ad./; za dobře využitelné a v řadě zemí již masově používané se popisují komputerní systémy k vyhledávání informací, ke zpracovávání informací podle zadání klienta, a také jako modelové učební systémy.

Uvádění mnohých moderních požadavků, myšlenek, metod a forem do teorie a praxe čs. systému profesionální orientace a poradenství nebude jednoduché. Je jich mnoho. Nicméně jde o přesvědčivé a vysloveně účelné okolnosti pro námi sledovanou oblast.

Systematický a dlouhodobý charakter profesionální orientace upevňují svým dílem speciální školní a mimoškolní formy profesionálně poradenské práce. Jsou to aktivity, mezi nimiž na popředním místě stojí: poradenské konzultace, poradenské rozhovory, besedy, kurzy, kluby, přednášky, filmy, výstavy, exkurze, nástěnné noviny, dny otevřených dveří v zaměstnavatelských organizacích a školách a další. Jejich prostřednictvím má působení na mladistvé patřičný individuálně usměrňovací charakter. Jejich úloha je tudíž nezastupitelná; je dvojnásob důležitá dnes, kdy v celostátním měřítku se opustily administrativní, centrálně bilanční metody rozdělování mladistvých do škol a zaměstnání. Tyto formy práce mají u nás tradici. Avšak je jen velmi málo kvalifikovaných odborníků, kteří jsou schopni na jejich základě účinně do procesu profesionální orientace vstupovat. Personální stav na úseku profesionálního poradenství je dnes přirozeně také kritický. Po více jak třiceti letech vytváření soustavy čs. výchovného poradenství stále chybí v jeho poradnách dostatek potřebných pracovníků. Alternativní služby se rozvíjejí neobyčejně pomalu. Na středních odborných školách a učilištích,

v některých regionech České republiky, se dosud ani nepřikročilo k ustanovení školních poradců do jejich neobyčejně potřebných funkcí. A jinde, i když na štěstí jen ojedinele, se tyto funkce dokonce ruší. Průzkumy Ústavu sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství v Praze ukazují, že na jednoho poradenského pracovníka tudíž připadá 3659 dětí a mladistvých ve věku do 18 let. Z nich 20-25% ovšem poradenskou péči vysloveně potřebuje; zatím se jí dostává pouze 8% z uvedené populace /Klímová, 1989/. Jak se zde bude situace vyvíjet dále? Překoná se dlouhodobý a rovněž v současnosti přezívající přezíravý postoj řídicích školských pracovníků k poradenství – a zvýší se prostředky na jeho uspokojivý rozvoj? Bude to zapotřebí! Reálně nastupující svobodné a hlavně samostatné profesionální rozhodování celých vrstev mladistvých na školách i mimo ně se bez masového poradenství neobejde. Jak ukazují zkušenosti z let 1991 – 92, rodičovská veřejnost si příslušné poradenské služby na školách přímo kategoricky vyžaduje! A pak jsou zde k dispozici zahraniční zkušenosti. Jednoznačně signalizují nikoliv ústup, ale stálý rozvoj školního i celkového profesionálního poradenství na školách středních i vysokých a i mimo ně. A také inovace v metodách a formách práce a zvyšující se efektivitu v působení na mladistvé /Hewig, 1984; Gödl, 1986; Nevolová, 1989 ad./.

Oblast profesionální orientace má charakter systémového jevu. To nesporně dokazuje jak její dlouhý vývoj, tak i denní výchovná a poradenská praxe. Z tohoto obecného konstatování lze vyvodit důsledek, že její průběh a i výsledky do značné míry závisí i na jistých širších – sociálních a ekonomických podmínkách života a profesionální přípravy těchto mladých lidí. Ve vši stručnosti poukážme na některé z nich.

Roll výrazné podmínky při navozování spokojenosti či nespokojenosti mladých lidí s volbou povolání odedávna hraje společenská nabídka studijních odborných směrů, profesí a pracovních míst. Dnes se v tomto směru oprávněně očekává velký zvrat. V pojetí profesionálních činností a v koncepci celého čs. hospodářství. Životně nutným se jeví urychlené převedení podstatné části výroby i služeb na vědecko-aplikační činnosti principy. Výsledkem budou moderně pracující výrobní zařízení, efektivní technologické postupy a výrazně větší počty nepřetěžných, náročných, tvůrčích a profesionální zájmy dnešních mladistvých uspokojující profesí a pracovní příležitostí. Nezbytnými se ukazují změny ve struktuře čs. ekonomiky. Kritická a přímo deformovaná je struktura jednotlivých národohospodářských sektorů. Řada expertiz soudí, že nepřiměřeně mnoho lidí /a prostředků vůbec/ je soustředěno v primárním /okolo 12,5%/ a sekundárním sektoru /těsně pod 47%/. Naopak kriticky málo pracovních sil se uplatňuje v sektoru terciárním /necelých 41%/. Je naléhavé, aby tato skladba se srovnala s racionálními světovými trendy. Konkrétně, aby zaměstnanost v primárním sektoru se zredukovala na 7-5%, v sekundéru na 32% a v terciéru naopak, aby daleko překročila 60% z celkového počtu ekonomicky činných lidí. V důsledku současného stavu převažují na trhu práce tra-

diční technicko-manuální profese a jím odpovídající směry odborné přípravy. Mládež odmítá do nich vstupovat pro jejich zastaralý, málo tvůrčí charakter, ale rovněž i pro neuspokojivé prostředí, jež je s nimi spjato. Nezanedbatelné je to, že daleko kritičtěji, ve srovnání s chlapci, k nim přistupují dívky. Dilema jejich první směrové volby povolání je dnes nesporně složité. V závěru školního roku 1991/92 volí např. v brněnském regionu dělnické profese pouze 10-15% z celkového počtu těchto 14-15letých dívek. Jako žádoucí, zvláště pro ně, se jeví otevření rozsáhlejších profesionálních možností v odvětvích obchodu, ve veřejném stravování, ve zdravotnictví a školství, ve službách průmyslu i v placených službách pro obyvatele.

V souvislosti s technicko-manuálními /dělnickými/ profesemi je podstatné toto: musí být naplno otevřena stavidla široké pracovní a podnikatelské aktivity lidí. Jejím prostřednictvím se nepochybně navrátí presliž mnohým tzv. nezajímavým dělnickým – řemeslnickým, obchodnickým, zemědělským a dalším profesím. Tato povolání mohou zažít renesanci zájmu o ně. Tak rovněž může nakonec polevit i nepřiměřeně silný zájem o poměrně úzký okruh náročných, tzv. atraktivních profesí, ve prospěch ostatních.

V procesu profesionální orientace se citelně prosazují mnohé podmínky sociální. V tomto směru, s jistým uspokojením se dá konstatovat, že z jejich středu ustupuje poněkud stranou taková osudová okolnost, kterou vždy byla materiální rodinná situace mladistvých. Při orientaci na různorodé směry profesionálních příprav již nesehrává svou původní tvrdě selektivní úlohu. Jiné z nich, např. sociální původ, vzdělání rodičů, regionální příslušnost, tradice, veřejné mínění ad. buď dnes již zanikly anebo nabývají zásadně jiný ráz. V budoucnu by neměly znamenat podstatné překážky při naplňování racionálních profesionálních požadavků a představ.

Výraznou determinantou profesionální orientace je komplex podmínek, které společnost nastoluje pro vzdělávání a celkové nabývání pracovní kvalifikace. Moderní je takový přístup, který vidí ve vzdělanosti a vysoké profesionální způsobilosti širokých vrstev společnosti nejlépe uložené a zhodnotitelné investice. Je to zákonitost, kterou předcházející fáze vývoje naší společnosti sice zdůrazňovala, žel, pouze však proklamativně. V současnosti materiální, technická a finanční situace ve školství nadále stagnuje na nízké úrovni. Za těchto okolností se tudíž výrazně ani nezvyšuje ani kýžená společenská nabídka studijních míst na kvalitních, různorodých středních a vysokých školách. Mladiství o ně ovšem jeví mimořádný a zdaleka a stále neuspokojovaný zájem. Situaci navíc komplikuje samotná nevhodná struktura mnohých studijních oborů a škol. Ony zatím stále kopírují a svým způsobem nakonec konzervují neefektivní průmyslovou makro i mikrostrukturu hospodářství. Mladí absolventi se „díky“ této situaci dostávají do svízelné pozice. Školami jsou rozsáhle kvalifikováni – a na trhu práce po jejich odbornosti není poptávka. Propadají se do řad nezaměstnaných, resp. stojí před rozsáhlými a okamžitými rekvalifikacemi. Aniž si v praxi mohli cokoliv ověřit.

Z hlediska profesionální orientace budiž velmi vítáno alternativní školství; zvláště střední, s různorodou profesionální nabídkou, včetně škol soukromých.

Závěrem lze shrnout: proměna dosavadního extenzivního rozdělování mladých pracovních sil ve výchovně pojatý proces profesionální orientace, je mnohostranně podmíněnou záležitostí. Její podstata spočívá nepochybně však v dosažení souladu mezi zlepšujícími se sociálně ekonomickými podmínkami na jedné straně a prohloubeným výchovným formováním individuálního profesionálního sebeurčení každého mladistvého na druhé straně. Proměna je nutná. Představuje jeden z významných mechanismů pozvednutí role jednotlivce ve společnosti, při jeho aktivitě ve studiu, v práci zájmové a v občanském životě vůbec.

LITERATURA

- ASCA role statement. The role of the school counselor in career guidance: expectations and responsibilities. *The School Counselor*, 32, 1985, č. 3, s. 164-168.
- Baláz, O.: Niektoré problémy výchovy k voľbe povolania na ZDS. Bratislava 1971.
- Baláz, O.: Teoretické východiská profesiovej orientácie. In: Profesiová orientácia vo všeobecnozdávacej škole. Bratislava 1990, s. 5-10.
- Císař, V.: Předběžná informace o vývoji zájmů a výsledcích rozmištní patnáctileté mládeže ve školním roce 1966-67, s. 1-3.
- Dewey, J.: *Demokracie a výchova*. Praha 1932.
- Doležal, J.: *Poradny pro volbu povolání nebo výchova k povolání? Výchovný poradce*, 1964, č. 1, s. 5-16.
- Dosnon, O. - Forner, Y.: Fondements théoriques et effets de la guidance assistée par ordinateur: l'exemple de Discover. *Orientation scolaire et professionnelle*, 14, 1989, č. 3, 191-206.
- Drury, S. S.: Counselors survival in the 1980s. *The School Counselor*, 31, 1984, č. 3, s. 234-240.
- Gödl, H.: Berufswahl und Berufsinformationszentrum. *Berufsberatung und Berufsbildung*, 7, č. 3, s. 153-161.
- Hargaš, M.: *Profesionálna orientácia na základnej škole*. Bratislava 1969.
- Helwig, A. A.: Increasing vocational self-awareness in high school students. *The School Counselor*, 32, 1984, č. 1, s. 61-67. *Historická statistická ročenka ČSSR*. Praha 1985.
- Ihrlich, B.: Computereinsatz in der Berufsberatung. *Berufsbildung*, 43, 1989, č. 6, s. 294-298.
- Klímová, M.: Současný stav a problémy soustavy výchovného poradenství. *Výchovný poradce*, 4, 1989, s. 1-18.
- Klímová, M.: Poradenství pro děti, mládež a dospělé v zahraničí. In: *Výchovné poradenství IX*. Praha, s. 5-22.
- Koščo, J.: Úlohy a problémy profesionálnej orientácie v socialistickej spoločnosti a v škole. In: *Výchova žiakov k povolaniu*. Bratislava 1962, s. 9-34.
- Kuhrt, W.: *Schule und Berufsberatung*. Magdeburg 1965.
- Léon, A.: *Psychopédagogie de l'orientation professionnelle*. Paris 1957.
- Nevolová D.: Úkoly školních poradců a metody profesionální orientace na školách USA. *Výchovný poradce*, 1989, č. 2, s. 36-51.
- Parsons, F.: *Choosing a vocational*. Boston - New York 1909.
- Projekt Další rozvoj čs. výchovně vzdělávací soustavy*. Praha 1976.
- Rícha, R. a kol.: *Civilizace na rozcestí*. Praha 1969.
- Statistická ročenka Československé socialistické republiky*. Praha 1988.
- Super, D. E.: A theory of vocational development. *American Psychologist*, 8, č. 4, s. 185-190.
- Super, D. E.: *Vocational development. A framework for Research*. New York 1957.

- Schmidt, J. J.: School counseling: professional directions for the future. *The School Counselor*, 31, 1984, č. 4, s. 385-392.
- Schreiter, H.: Studentspezifische Ziele und Maßnahmen zur Gestaltung des Berufsbildung, 43, 1989, č. 7/8, s. 367-371.
- Sundukova, L. V.: Professionalnaja orientacija v Anglii. Minsk 1977. Učební plán a učební osnovy přechodného 9. ročníku základní školy. Praha 1990.
- Vitinš, V. P.: Předmět Volba povolání na všeobecně vzdělávací škole v Lotyšské SSR. *Výchovný poradce*, 26, 1989, č. 2, s. 13-16.
- Wats, A. G. - Dartois, C. - Plant, P.: Les services 'd orientation dans communauté européenne différences et tendances communes. In: *L orientation scolaire et professionell*, 17, 1988, č. 3.

ZUR KONZEPTION DER BERUFSBERATUNG DER JUGEND

Der Artikel befaßt sich mit der Berufsberatung der Jugend als mit einer komplizierten Systemerscheinung. Man geht von der Geschichte dieser Systemerscheinung aus. Der Verfasser deutet ihre erste, extensive Phase an. Entsprechende Aufmerksamkeit wird der Zeit von den 50er bis zu den 90er Jahren gewidmet, in denen eine humane Auffassung entsteht, die der Individualität des Jugendlichen gerecht wird.

Der wichtigste Teil des Beitrages beachtet den Prozeß, in dem sich die Jugendlichen in der Welt Arbeit orientieren und die Fähigkeit zur selbständigen Berufswahl erwerben. Die Jugendlichen werden dabei in eine langzeitige, von der Gesellschaft unterstützte Berufserziehung eingeführt. Das Individuum ist ein vollkommenes Subjekt des angeführten Prozesses. Die Interessierten Pädagogen begleiten es beratungsmäßig.

Ein entsprechender Teil des Textes behandelt die ökonomischen und sozialen Bedingungen der Berufswahl. Die Bedingungen werden sowohl in ihren aktuellen Formen, also auch im Ausblick für das Ende des 20. Jahrhunderts charakterisiert.